13-mavzu. Qarindoşlik va bolalarning nasl-nasabini belgilaş

13-mavzu / 16 · 1-semestr

MUNDARIJA

1. Bob
2. Qisqaça xulosa
3. Kazuslar (IRAC)
4. Test
5. Glossariy
6. Xronologiya
7. Mind-map
8. Tuşuntiriş va sxema
9. Manbalar

Bob

Qarindoşlik va bolalarning nasl-nasabini belgilaş oila huquqining eng muhim institutlaridan biri hisoblanadi. Har bir inson öz ajdodlarini biliş, oilaviy riştalarni anglaş va öz nasl-nasabiga ega böliş huquqiga ega. Bu nafaqat biologik, balki huquqiy, ijtimoiy va ma’naviy ahamiyatga ega jarayondir. Uşbu darsda biz qarindoşlik tuşunçasi, uning darajalari va yönalişlarini örganamiz. Şuningdek, qayin-böyinçilik va quda-andaçilik munosabatlarining huquqiy tabiatini tahlil qilamiz. Dars davomida bolalarning nasl-nasabini belgilaş asoslari, nikohdagi bolalarga nisbatan otalik prezumpsiyasi, otalikni ixtiyoriy va sud tartibida belgilaş qoidalari bilan tanişamiz. Muhim masalalardan biri bölgan otalikni tan oliş faktini belgilaş, otalik yoki onalikni nizolaşiş tartibi hamda yordamçi reproduktiv texnologiyalar orqali dunyoga kelgan bolalarning nasl-nasabini belgilaşning öziga xos huquqiy jihatlari ham batafsil yoritiladi. Bu bilimlar bolaning eng ustun manfaatlarini ta’minlaş va huquqlarini himoya qilişda muhim poydevor bölib xizmat qiladi.

QISQAÇA

- 1 yil — Otalikni nizolaşiş muddati (Yozuv notöğriligini bilgan yoki bilişi lozim bölgan vaqtdan boşlab (Oila kodeksi, 63-modda).)
- 300 kun — Otalik prezumpsiyasi muddati (Nikoh tugaganidan söng bola tuğilsa, u nikohda tuğilgan hisoblanadi (Oila kodeksi, 60-modda).)
- 18 yosh — Voyaga yetmagan şaxsning nizolaşiş huquqi (Agar ota/ona deb yozilgan şaxs voyaga yetmagan bölsa, 1 yillik muddat u 18 yoşga tölgaç boşlanadi.)

13.1 Qarindoşlik, qayin-böyinçilik va quda-andaçilik

Qarindoşlik — bu bir umumiy uçinçi şaxsdan (ajdoddan) kelib çiqqan şaxslar örtasidagi qonuniy e’tirof etilgan munosabatdir (Oila kodeksi, 57-modda). Qarindoşlik huquqiy jihatdan ikki yönalişga bölinadi: töğri

şajara va yon şajara. Töğri şajara böyiça qarindoşlikda bir şaxs ikkinçisidan bevosita kelib çiqadi. Masalan, bolalar ota-onasiga nisbatan birinçi darajali, nevara bobosi va buvisiga nisbatan ikkinçi darajali qarindoş hisoblanadi. Yon şajara böyiça qarindoşlikda esa şaxslar umumiy ajdodga ega böladi, lekin bir-biridan bevosita kelib çiqmaydi. Bunga aka-uka, opa-singil, ularning bolalari, amaki, xola va ularning bolalari kiradi. Qarindoşlik darajasi tuğilişlar soni bilan belgilanadi. Töğri şajara doim yon şajaraga nisbatan yaqinroq hisoblanadi. Şuningdek, qonunçilikda yot aralaşmagan va yot aralaşgan qarindoşlik farqlanadi (Oila kodeksi, 58-modda). Agar aka-uka yoki opa-singillar bir ota-onadan tuğilgan bölsa, ular yot aralaşmagan (tuğişgan) qarindoşlardir. Agar ularning faqat otasi bir yoki faqat onasi bir bölsa, ular yot aralaşgan (ögay) qarindoşlar hisoblanadi. Er-xotinning ilgari nikohlaridan bölgan bolalari özaro qarindoş hisoblanmaydi. Qayin-böyinçilik va quda-andaçilik esa qon-qarindoşlikka asoslanmaydi. Bu munosabatlar er va xotinning qonuniy nikohi tufayli ularning qarindoşlari örtasida yuzaga keladi. Qonunga köra, er (xotin) va uning yaqin qarindoşlari bilan xotin (er) qarindoşlarining bir-biriga nisbatan munosabatlari özaro huquq va majburiyatlarni keltirib çiqarmaydi (Oila kodeksi, 59-modda). Faraziy misol: Anvar va Malika qonuniy nikohdan ötişdi. Anvarning ukasi va Malikaning opasi örtasida quda-andaçilik munosabati yuzaga keladi, biroq bu munosabat ularga nisbatan meros yoki aliment kabi huquqiy majburiyatlarni yuklamaydi. Çunki huquqiy oqibatlar asosan qon-qarindoşlikka boğlangan.

- Bir umumiy ajdoddan kelib çiqqan şaxslar qarindoşlar hisoblanadi (Oila kodeksi, 57-modda).
- Aka-uka va opa-singillar bir ota-onadan bölsa tuğişgan, ota yoki onasi bir bölsa ögay qarindoş sanaladi (Oila kodeksi, 58-modda).
- Qayin-böyinçilik va quda-andaçilik özaro huquq va majburiyatlarni keltirib çiqarmaydi (Oila kodeksi, 59-modda).

> **ASOSIY FIKR**
> Qarindoşlik darajasi şaxslar örtasidagi tuğilişlar soni bilan ölçanadi. Töğri şajara doimo yon şajaradan yaqinroqdir.

> **KÖP UÇRAYDIGAN XATO**
> Ögay aka-uka va opa-singillarni umuman qon qardoşligi bölmagan bolalar (masalan, er-xotinning oldingi nikohidan bölgan bolalari) bilan adaştirmaslik lozim.

13.2 Bolalarning nasl-nasabini belgilaş asoslari

Bolaning nasl-nasabini belgilaş uning eng muhim şaxsiy nomulkiy huquqlaridan biridir. Har bir bola tuğilgan paytdan e’tiboran familiya, ism, ota ismi oliş, millati va fuqaroligiga ega böliş hamda öz ota-onasini biliş huquqiga ega (“Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, 9-modda). Bolaning nasl-nasabi qonuniy tartibda qayd etilgandan sönggina ota-ona va bola örtasida özaro huquq va majburiyatlar vujudga keladi. Qonunçilikka köra, bolaning şu onadan tuğilganligi (onalik) fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd qiliş (FHDYO) organi tomonidan tibbiy muassasaning hujjatlariga asosan belgilanadi. Agar bola tibbiy muassasada tuğilmagan bölsa, onalik boşqa dalillarga asosan örnatiladi (Oila kodeksi, 60-modda). Otalikni belgilaşda esa nikoh faktiga asoslangan otalik prezumpsiyasi (taxmini) amal qiladi. Ayolning nikoh tuzilgandan keyin tuğilgan bolasi nikohda tuğilgan hisoblanadi. Şuningdek, erining ölimi, nikohdan ajratilganligi yoxud nikoh haqiqiy emas deb topilganligi tufayli nikoh tugaganidan söng uç yuz kun içida

tuğilgan bola ham nikohda tuğilgan bola hisoblanadi. Agar nikoh tugaganidan keyin uç yuz kun içida bola tuğilsa va bu davrda ayol yangi nikohga kirgan bölsa, bola yangi nikohda tuğilgan hisoblanadi (Oila kodeksi, 60-modda). Bunday vaziyatda sobiq er yoki uning ota-onasi bolaning nasl-nasabi xususida nizolaşiş huquqiga ega böladi. Faraziy misol: Botir va Nodira qonuniy nikohdan ajraşişdi. Ajrimdan söng 280 kun ötib Nodira farzand kördi. Qonunga köra, bu bola 300 kunlik muddat içida tuğilganligi sababli, garçand ular ajraşgan bölsalar ham, bolaning otasi sifatida Botir qayd etiladi. Bu qoida bolaning manfaatlari va uning ta’minotsiz qolib ketmasligini kafolatlaş maqsadida joriy qilingan.

- Har bir bola tuğilgan paytdan boşlab ism, familiya va ota ismi oliş huquqiga ega (“Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, 9-modda).
- Onalik tibbiy muassasa hujjatlari yoki boşqa dalillar asosida FHDYO organi tomonidan belgilanadi (Oila kodeksi, 60-modda).
- Nikoh tugaganidan söng 300 kun içida tuğilgan bola nikohda tuğilgan hisoblanadi (Oila kodeksi, 60-modda).

> **IMTIHON UÇUN**
> Imtihonda 300 kunlik muddat qoidasiga e’tibor bering. Agar ayol şu muddat içida yangi nikohga kirsa, bola yangi nikohda tuğilgan hisoblanadi.

> **IŞ BILAN BOĞLIQLIK**
> Agar bola tibbiyot muassasasidan taşqarida tuğilsa, onalikni tasdiqlaş uçun guvohlar körsatmasi yoki boşqa işonçli dalillar talab etiladi.

13.3 Otalikni ixtiyoriy belgilaş

Agar bola qonuniy nikohda bölmagan ota-onadan tuğilsa, uning nasl-nasabi alohida tartibda belgilanadi. Eng köp uçraydigan usul — bu otalikni ixtiyoriy belgilaşdir. Qonunçilikka köra, bolaning onasi bilan nikohda bölmagan şaxsning otaligi özini bolaning otasi deb tan olgan şaxs va onaning FHDYO organiga birgalikda topşirgan arizasiga binoan belgilanadi (Oila kodeksi, 61-modda). Bu jarayonda ota-onaning özaro ixtiyoriy roziligi va bolaning manfaatlari ustuvorligi ta’minlanadi. Ba’zi istisno holatlarda otalik faqat otaning arizasi asosida ham belgilanişi mumkin. Agar ona vafot etgan, sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan, onaning qayerdaligini aniqlaş imkoniyati bölmagan yoki u onalik huquqidan mahrum qilingan bölsa, otalik vasiylik va homiylik organi bilan kelişilgan holda faqat özini bolaning otasi deb tan olayotgan şaxsning arizasiga asosan belgilanadi (Oila kodeksi, 61-modda). Agar bolaning otasi muomalaga layoqatsiz deb topilgan bölsa, otalikni belgilaş töğrisidagi arizani uning nomidan vasiylik va homiylik organining ruxsati bilan uning homiysi berişi mumkin. Hozirgi kunda davlat xizmatlarini körsatiş qulayligini oşiriş maqsadida otalikni belgilaşda eksterritorial tamoyil joriy etilgan. Fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etiş qoidalariga asosan, otalikni belgilaş töğrisidagi ariza fuqarolarning doimiy yoki vaqtinça röyxatdan ötgan joyidan qat’i nazar istalgan FHDYO bölimi tomonidan körib çiqiladi (Vazirlar Mahkamasining 550-son qarori). Faraziy misol: Jasur va Kamola qonuniy nikohdan ötmasdan yaşab kelişgan va farzandli bölişgan. Ular bolaga nisbatan otalikni belgilaş uçun özlari yaşab turgan hududdagi emas, balki iş joylariga yaqin bölgan istalgan FHDYO bölimiga birgalikda ariza berişlari mumkin. Agar ariza beriş rad etilsa, özini ota deb tan olgan şaxs sudga şikoyat qilişi mumkin.

- Nikohda bölmagan şaxsning otaligi ota va onaning FHDYOga birgalikdagi arizasi asosida belgilanadi (Oila kodeksi, 61-modda).
- Ona vafot etganda yoki huquqdan mahrum bölganda, ota vasiylik organining roziligi bilan yakka özi ariza berişi mumkin (Oila kodeksi, 61-modda).
- Otalikni belgilaş töğrisidagi ariza eksterritorial tamoyil asosida istalgan FHDYO bölimiga berilişi mumkin (Vazirlar Mahkamasining 550-son qarori).

> **ASOSIY FIKR**
> Otalikni ixtiyoriy belgilaş bolaning manfaatlari uçun xizmat qiladi va qonuniy nikohda tuğilgan bolalar bilan bir xil huquqiy maqomni ta’minlaydi.

> **TAQQOSLANG**
> Birgalikdagi ariza umumiy qoida bölsa, onaning yöqligi yoki layoqatsizligi holatida vasiylik organining ruxsati bilan otaning yakka arizasi istisno qoidadir.

13.4 Otalikni sud tartibida belgilaş

Özaro nikohda bölmagan ota-onadan bola tuğilganda va otalikni ixtiyoriy belgilaş uçun birgalikdagi ariza bölmaganda, otalik sud tartibida belgilanadi (Oila kodeksi, 62-modda). Uşbu jarayon bolaning huquqlarini, xususan, ta’minot oliş va merosxörlik huquqlarini himoya qilişga qaratilgan. Otalikni sud tartibida belgilaş ota-onadan birining, bolaning vasiysi (homiysi)ning, bola kimning qaramoğida bölsa şu şaxsning, şuningdek, bola voyaga yetganidan keyin uning özi bergan arizasiga muvofiq amalga oşiriladi. Sud otalikni belgilaşda bir qator muhim holatlarni va işonçli dalillarni e’tiborga oladi. Bularga bolaning onasi va javobgarning bola tuğilişiga qadar birgalikda yaşaganligi va umumiy rözğor yuritganligi, bolani

birgalikda tarbiyalaganliklari yoki ta’minlab turganliklari kiradi. Bugungi kunda ilm-fan rivojlanişi natijasida javobgarning otaligini aniq tasdiqlovçi boşqa dalillar, xususan, sud-biologik (DNK) ekspertizasi xulosasi hal qiluvçi ahamiyatga ega bölmoqda. Qonunçilikda şuningdek, ota vafot etgan holatlar uçun otalik faktini va otalikni tan oliş faktini belgilaş institutlari mavjud. Agar bolaning onasi bilan qonuniy nikohda bölmagan, lekin özini bolaning otasi deb tan olgan şaxs vafot etgan bölsa, uning otalik fakti sud tomonidan belgilanişi mumkin (Oila kodeksi, 62-modda). Otalikni tan oliş faktida marhumning hayotligida bolani öziniki deb bilgani (xatlar, yozişmalar, ğamxörlik) isbotlanadi. Faraziy misol: Umida va Sanjar nikohsiz birga yaşab, farzand körişdi. Sanjar bolani öz nomiga ötkazişdan boş tortdi. Umida sudga otalikni belgilaş da’vosi bilan murojaat qildi. Sud jarayonida Sanjarning bolani moddiy ta’minlagani haqidagi bank ötkazmalari va tayinlangan DNK ekspertizasi xulosasi asosida Sanjarning otaligi sud tartibida belgilandi. Sud qarori qonuniy kuçga kirgaç, FHDYO organiga yuboriladi va bolaning nasl-nasabi rasmiylaştiriladi.

- Birgalikdagi ariza bölmaganda otalik ota-onadan biri yoki vasiyning arizasiga köra sud tartibida belgilanadi (Oila kodeksi, 62-modda).
- Sud birga yaşaş, umumiy rözğor, birgalikda tarbiyalaş va DNK ekspertizasi kabi dalillarni inobatga oladi (Oila kodeksi, 62-modda).
- Özini ota deb tan olgan şaxs vafot etganda, uning otalik fakti sud tomonidan belgilanişi mumkin (Oila kodeksi, 62-modda).

> **IMTIHON UÇUN**
> Sudda otalikni belgilaşni talab qila oladigan şaxslar röyxatini yodda tuting: ota-onadan biri, vasiy (homiy), bolani qaramoğiga olgan şaxs va 18 yoşga tölgan bola.

> **TAQQOSLANG**
> Otalikni belgilaş (tirik şaxsga nisbatan nizo) va otalik faktini belgilaş (şaxs vafot etganda yuridik faktni tasdiqlaş) tuşunçalarini farqlang.

13.5 Otalikni (onalikni) nizolaşiş

Bolaning tuğilişini yoziş daftaridagi tuğilişga oid yozuv uning u yerda körsatilgan ota-onadan tuğilganligini tasdiqlovçi asosiy qonuniy dalil hisoblanadi. Biroq, hayotda rasmiy qayd etilgan ma’lumotlar haqiqiy biologik holatga mos kelmaydigan vaziyatlar uçraşi mumkin. Bunday hollarda qonunçilik otalik (onalik) töğrisida e’tiroz bildiriş (nizolaşiş) huquqini kafolatlaydi. Oila kodeksining 63-moddasiga muvofiq, bolaning otasi yoki onasi deb yozilgan şaxs unga bunday yozuv ma’lum bölgan yoki ma’lum bölişi lozim bölgan vaqtdan e’tiboran bir yil mobaynida ana şu yozuv töğrisida sud tartibida e’tiroz bildirişga haqlidir. Uşbu bir yillik da’vo muddati qat’iy bölib, u şaxs özining haqiqiy biologik ota yoki ona emasligini bilgan kundan boşlab hisoblanadi. Agar şu vaqtga kelib, bolaning otasi yoki onasi deb yozilgan şaxs voyaga yetmagan bölsa, bir yillik muddat mazkur şaxs ön sakkiz yoşga tölgan vaqtdan boşlab hisoblanadi (Oila kodeksi, 63-modda). Otalikni nizolaşiş faqat sud tartibida amalga oşiriladi, FHDYO organlari özboşimçalik bilan yozuvlarni özgartirişga haqli emas. E’tibor beriş muhimki, qonuniy tartibda otaligi belgilangan bolalar huquqiy jihatdan kamsitilmaydi. Oila kodeksining 64-moddasiga binoan, otalik ixtiyoriy yoki sud tartibida belgilanganda, bolalar ota-onasi va ularning qarindoşlariga nisbatan özaro nikohda bölgan şaxslardan tuğilgan bolalar bilan mutlaqo teng huquq va majburiyatlarga ega böladilar. Faraziy misol: Rustam va

Dilnoza qonuniy nikohda bölgan paytda farzand tuğildi va Rustam ota sifatida qayd etildi. Oradan 3 yil ötgaç, Rustam tibbiy körik natijasida özining farzand köriş layoqati yöqligini bildi. U uşbu holatni bilgan kundan boşlab bir yil içida sudga otalikni nizolaşiş haqida da'vo kiritişi mumkin. Agar sud DNK xulosasi va boşqa dalillarga asoslanib da'voni qanoatlantirsa, tuğiliş yozuvidagi otalik ma'lumoti bekor qilinadi.

- Tuğiliş daftaridagi yozuv bolaning nasl-nasabini tasdiqlovçi rasmiy dalildir (Oila kodeksi, 63-modda).
- Ota yoki ona deb yozilgan şaxs buni bilgan vaqtdan boşlab 1 yil içida sudga e'tiroz bildirişga haqli (Oila kodeksi, 63-modda).
- Otaligi belgilangan bolalar nikohda tuğilgan bolalar bilan teng huquq va majburiyatlarga ega (Oila kodeksi, 64-modda).

KÖP UÇRAYDIGAN XATO

Otalikni nizolaşiş muddatini bola tuğilgan kundan emas, balki şaxs yozuvning notöğriligini bilgan yoki bilişi lozim bölgan kundan boşlab 1 yil deb hisoblaş kerak.

ASOSIY FIKR

Otalikni nizolaşiş jarayoni faqat sud orqali amalga oşiriladi. Bu bolaning manfaatlari asossiz ravişda buzilmasligini va har bir özgariş qat'iy sud nazoratida bölişini ta'minlaydi.

13.6 Yordamçi reproduktiv texnologiyalar va nasl-nasab

Zamonaviy tibbiyotning rivojlanişi oila huquqida yordamçi reproduktiv texnologiyalardan foydalaniş natijasida tuğilgan bolalarning nasl-nasabini belgilaş kabi yangi institutlarni vujudga keltirdi. Amaldagi qonunçilikda sun'iy homila hosil qiliş, embrionni köçiriş va surrogat onalik masalalari qat'iy huquqiy doirada tartibga solingan. Oila kodeksining 207-moddasiga köra, sun'iy homila yoki embrionni köçiriş usullari natijasida tuğilgan bolaning ota-onasi sifatida uşbu tibbiy muolajani amalga oşirişga yozma rozilik bergan şaxslar (er-xotin) e'tirof etiladi. Bu örinda eng murakkab va nozik masalalardan biri surrogat onalikdir. Qonunçiligimizda surrogat onaning huquqlari va bolaning manfaatlari muvozanatini saqlaşga alohida e'tibor qaratilgan. Özaro nikohda bölgan va boşqa ayolga (surrogat onaga) homilani rivojlantiriş maqsadida embrionni köçirişga yozma rozilik bergan şaxslar, faqat bolani tuqqan ayolning (qondoş onaning) roziligi bilangina bolaning ota-onasi deb yozilişi mumkin (Oila kodeksi, 207-modda). Bu qoida surrogat onaning ixtiyoriy roziligisiz er-xotinni bolaning ota-onasi sifatida qayd etişga yöl qöymaydi va onalik huquqini himoya qiladi. Agar surrogat ona rozilik bermasa, u bolaning qonuniy onasi sifatida qoladi. Faraziy misol: Qonuniy nikohda bölgan Alisher va Sevara tibbiy körsatmalarga köra farzand köra olmagaç, embrionni köçiriş orqali surrogat onaning xizmatidan foydalanişga qaror qilişdi. Barça jarayonlar yozma rozilik asosida ötdi. Bola tuğilgandan söng, Alisher va Sevara bolaning ota-onasi sifatida FHDYOda qayd etilişi uçun surrogat onaning ixtiyoriy va rasmiy roziligini olişlari şart. Agar surrogat ona rozilik berişdan boş tortsa, qonun uning tarafida böladi va er-xotin avtomatik tarzda ota-ona deb qayd etilmaydi. Bu norma inson savdosi va manfaatlar töqnaşuvining oldini olişga xizmat qiladi.

- Sun'iy homila yoki embrionni köçirişga yozma rozilik bergan er-xotin bolaning ota-onasi hisoblanadi (Oila kodeksi, 207-modda).

• Surrogat onadan tuğilgan bolaning ota-onasi sifatida er-xotinni qayd etiş uçun albatta bolani tuqqan ayolning roziligi talab etiladi (Oila kodeksi, 207-modda).

• Surrogat onaning ixtiyoriy roziligi bolaning nasl-nasabini belgilaşda hal qiluvçi yuridik ahamiyatga ega.

ASOSIY FIKR

Surrogat onalikda qonun bolani tuqqan ayolning (surrogat onaning) huquqlarini ustuvor deb biladi. Uning roziligisiz biologik ota-ona bolani öz nomiga rasmiylaştira olmaydi.

TAQQOSLANG

Özbekiston qonunçiligida surrogat ona roziligi hal qiluvçi bölsa, ayrim xorijiy davlatlarda (masalan, Ukraina) biologik er-xotin avtomatik ravişda ota-ona deb tan olinadi.

ASOSIY XULOSALAR

1. Qarindoşlik töğri va yon şajaraga bölinadi, darajasi esa tuğilişlar soni bilan ölçanadi.
2. Qayin-böyinçilik va quda-andaçilik qon-qarindoşlik hisoblanmaydi va özaro huquqiy majburiyatlar yuklamaydi.
3. Nikoh tugaganidan söng 300 kun içida tuğilgan bola qonuniy nikohda tuğilgan hisoblanadi.
4. Özaro nikohda bölmagan şaxslarning farzandi nasl-nasabi FHDYOga berilgan birgalikdagi ariza asosida belgilanadi.
5. Otalikni ixtiyoriy belgilaşning iloji bölmaganda, nizo sud tartibida biologik va boşqa dalillar asosida hal qilinadi.
6. Tuğiliş yozuvidagi otalik yoki onalik ustidan e’tiroz bildiriş muddatning boşlanişi haqiqatni bilgan kundan e’tiboran 1 yilni taşkil etadi.
7. Surrogat onalik natijasida tuğilgan bolaning ota-onasi deb yoziliş uçun bolani tuqqan ayolning roziligi qat’iy talab qilinadi.

Qisqaça xulosa

Uşbu darsda qarindoşlik tuşunçasi, bolalarning nasl-nasabini belgilaş asoslari va tartiblari batafsil körib çiqildi. Qarindoşlik töğri va yon şajaraga bölinib, uning darajasi tuğilişlar soni orqali aniqlanadi. Qayin-böyinçilik va quda-andaçilik esa nikoh asosida yuzaga kelib, qon-qarindoşlik huquqiy oqibatlarini keltirib çiqarmaydi. Bolaning nasl-nasabini belgilaş uning eng muhim huquqlaridan biri bölib, onalik tibbiy hujjatlar asosida, otalik esa nikoh faktiga köra (jumladan, 300 kunlik prezumpsiya) belgilanadi. Nikohda bölmagan ota-onalar uçun otalikni ixtiyoriy belgilaş (birgalikdagi ariza) va sud tartibida belgilaş mexanizmlari mavjud. Sud jarayonida birga yaşaş, umumiy rözğor va DNK ekspertizasi kabi işonçli dalillarga tayaniladi. Şuningdek, otalik yoki onalik yozuviga nisbatan e’tiroz bildiriş qat’iy 1 yillik muddat içida faqat sud orqali amalga oşirilişi örganildi. Zamonaviy tibbiyot yutuği bölgan yordamçi reproduktiv texnologiyalar, xususan surrogat onalikda bolaning nasl-nasabini belgilaşda bolani tuqqan ayolning ixtiyoriy roziligi hal qiluvçi ahamiyatga ega ekanligi ta’kidlandi. Bu qoidalar bolaning manfaatlarini har tomonlama himoya qilişga xizmat qiladi.

ASOSIY PRINSIPLAR

1. Qon-qarindoşlik huquqiy munosabatlarni vujudga keltiradi, quda-andaçilik esa yöq.
2. Bola tuğilgan paytdan boşlab ism oliş va nasl-nasabini biliş huquqiga ega.
3. Nikoh tugagandan söng 300 kun içida tuğilgan bola nikohda tuğilgan hisoblanadi.
4. Özaro nikohda bölmagan şaxslar otalikni ixtiyoriy ravişda birgalikdagi ariza bilan belgilaşlari mumkin.
5. Otalikni sud tartibida belgilaşda bolaning manfaatlari va işonçli dalillar ustuvorlik qiladi.
6. Otalikni nizolaşiş faqat sud tartibida va 1 yillik muddat içida amalga oşiriladi.
7. Surrogat onalikda biologik ota-onani qayd etiş uçun surrogat onaning roziligi şart.

ASOSIY ATAMALAR

Töğri şajara · Yon şajara · Yot aralaşgan qarindoşlik · Qayin-böyinçilik · Otalik prezumpsiyasi · Otalikni ixtiyoriy belgilaş · Otalikni sud tartibida belgilaş · Otalik faktini belgilaş · Otalikni nizolaşiş · Eksterritorial tamoyil · Yordamçi reproduktiv texnologiyalar · Surrogat onalik

IMTIHONGA TAYYORGARLIK

- Qarindoşlik darajalarini tuğilişlar soni böyiça töğri hisoblay olasizmi?
- Qayin-böyinçilik va qon-qarindoşlikning huquqiy oqibatlarini farqlay olasizmi?
- 300 kunlik otalik prezumpsiyasi qoidasini amaliy vaziyatda qöllay olasizmi?
- Qaysi istisno holatlarda otalik faqat otaning arizasi bilan belgilanişini bilasizmi?
- Otalikni sud tartibida belgilaşda qanday dalillar talab qilinişini tuşuntira olasizmi?
- Otalikni nizolaşiş uçun belgilangan 1 yillik muddat qaçondan boşlanişini bilasizmi?
- Surrogat onalikda bolaning nasl-nasabini belgilaşning asosiy şartini ayta olasizmi?

Kazuslar (IRAC)

1-kazus · Nikoh tugatilganidan keyin tuğilgan bola

FAKTLAR

Malika rasmiy ajraşganidan 280 kun ötgaç farzandli böldi. U bolaning otasi sobiq eri emas, hozirda özi bilan birga yaşayotgan Odil ekanini bildirdi. Odil ham otalikni tan olişga tayyor. Sobiq er çet elda bölib, elektron xatda bolaga aloqasi yöqligini yozgan, ammo tegişli tartibda ariza taqdim etmagan. FHDYO xodimi bolaning otasi haqidagi yozuvni faqat onaning xohişi böyiça kirita olmasligini aytdi.

MASALA

Nikoh tugatilganidan keyin 300 kun içida tuğilgan bolaning otaligini belgilaşda otalik prezumpsiyasini çetlab ötiş va biologik otani FHDYO yoki sud tartibida qayd etiş masalasi.

NORMA

Oila kodeksining 60-moddasiga muvofiq, ayolning nikohdan ajratilganligi tufayli nikoh tugaganidan söng uç yuz kun içida tuğilgan bolasi nikohda tuğilgan bola hisoblanadi. Bu holatda qat'iy otalik prezumpsiyasi amal qiladi. Şuningdek, Oila kodeksining 61-moddasiga köra, bolaning onasi bilan nikohda bölmagan şaxsning otaligi özini bolaning otasi deb tan olgan şaxs va onaning fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd qiliş organiga (FHDYoga) birgalikda topşirgan arizasiga binoan belgilanadi. Biroq, agar 300 kunlik qoida qöllaniladigan bölsa, FHDYO organi bolaning otasi sifatida sobiq erni qayd etişga majbur. Bunga yöl qöymaslik yoki yozuvni özgartiriş uçun Oila kodeksining 63-moddasiga asosan, bolaning otasi yoki onasi deb yozilgan şaxs yoxud haqiqiy biologik ota sud tartibida otalik töğrisida e'tiroz bildirişi, ya'ni yozuvni nizolaşişi qonunda belgilangan.

TAHLIL

1) Nikoh tugatilganidan keyin bola tuğilişida otalik prezumpsiyasining qöllanilişi qonun bilan qat'iy belgilangan. Malika rasmiy ajraşganidan söng 280 kun ötgaç farzandli bölganligi sababli, bu muddat qonunda körsatilgan 300 kunlik davr içiga kiradi. Oila kodeksining 60-moddasiga asosan, bu vaziyatda sobiq er avtomatik ravişda bolaning qonuniy otasi deb hisoblanadi. FHDYO organi xodimi qonun talabiga köra harakat qilgan va faqat onaning xohişi bilan prezumpsiyani çetlab öta olmaydi.

2) Ona, biologik ota deb körsatilayotgan şaxs (Odil) va sobiq erning bayonotlari FHDYO bosqiçida töğridan-töğri huquqiy oqibat keltirib çiqarmaydi. Sobiq erning elektron xati yoki Odilning oğzaki tayyorligi rasmiy yuridik hujjat hisoblanmaydi. Ularning irodasi faqat qonunda belgilangan şaklda, ya'ni sud jarayonida rasmiy körsatma yoki ariza körinişida taqdim etilgandagina huquqiy ahamiyat kasb etadi.

3) FHDYO tartibida hal etiş imkoni bölmagaç, manfaatdor şaxslar (Malika, Odil yoki sobiq er) sudga tuğilişni yoziş daftaridagi yozuv yuzasidan e'tiroz bildiriş (otalikni nizolaşiş) haqida da'vo arizasi kiritişlari lozim. Işda da'vogar va javobgar sifatida ona, röyxatga olingan ota (sobiq er) va biologik ota (Odil) iştirok etişi kerak. Sud jarayonida bolaning manfaatlari ustuvorligi ta'minlanadi. Sud barça dalillarni, jumladan, taraflarning tuşuntirişlarini va zarur hollarda tayinlanadigan sud-biologik (DNK) ekspertizasi xulosasini har tomonlama örganib çiqib, haqiqiy biologik otani belgilaş töğrisida hal qiluv qarori qabul qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, 300 kunlik qoida doirasida tuğilgan bolaning otasi sifatida qonunan sobiq er e'tirof etiladi. FHDYO organi onaning arizasi bilan yozuvni özgartirişga haqli emas. Vaziyatni hal qiliş uçun taraflar sudga murojaat qilib, otalik yozuvini nizolaşişlari va genetik ekspertiza kabi işonçli dalillar orqali Odilning biologik otaligini isbotlaşlari şart.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Nikoh tugatilganidan keyin bola tuğilişida otalik prezumpsiyasining qöllanilişi qanday aniqlanadi?
2. Ona, biologik ota deb körsatilayotgan şaxs va sobiq erning bayonotlari qanday şakl va tartibda huquqiy ahamiyat kasb etadi?
3. FHDYO tartibida hal etiş imkoni bölmasa, sudga qanday talab qöyilişi va qaysi şaxslar işda iştirok etişi lozim?

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720
Vazirlar Mahkamasining 550-son qarori (20.10.2023) — https://lex.uz/docs/6638940

2-kazus · Vafot etgan şaxsning otalikni tan olganligi

FAKTLAR

Nikohda bölmagan Sevara va Kamolning farzandi tuğildi. Kamol bolani öz farzandi deb tan olib, uning xarajatlarini tölagan, qarindoşlariga bolasi borligini aytgan, ammo FHDYoga birgalikda ariza berişdan oldin vafot etgan. Sevara bolaning huquqlarini rasmiylaştiriş uçun sudga murojaat qildi. Kamolning boşqa farzandlari merosdagi uluşlari kamayişini vaj qilib, uning otaligini inkor etdilar. Sevarada yozişmalar, bank ötkazmalari va guvohlar mavjud.

MASALA

Nikohda bölmagan va bolani öz farzandi deb tan olgan şaxs vafot etgan taqdirda, merosxörlar örtasida nizo mavjud bölganda otalikni tan olganlik faktini sud tartibida belgilaş masalasi.

NORMA

Oila kodeksining 62-moddasiga köra, bolaning onasi bilan nikohda bölmagan, lekin özini bolaning otasi deb tan olgan şaxs vafot etgan taqdirda uning otalik fakti sud tomonidan belgilanişi mumkin. Sud otalikni belgilayotganda bolaning onasi bola tuğilişiga qadar javobgar bilan birga yaşaganligi va umumiy rözğor yuritganligi yoki ular bolani birgalikda tarbiyalaganliklari yoxud ta’minlab turganliklarini yoki javobgarning otalikni tan olganligini aniq tasdiqlovçi boşqa dalillarni e’tiborga oladi. Agar yuridik ahamiyatga ega bölgan faktni belgilaş jarayonida meros kabi huquq töğrisida nizo kelib çiqsa, iş alohida tartibda emas, balki da’vo iş yuritiş tartibida körib çiqilişi lozim.

TAHLIL

1) Otalikni belgilaş odatda ota hayot bölganda va nizo mavjud bölganda qöllaniladi. Otalik faktini belgilaş ota vafot etgan, lekin hayotligida bolani tan olmagan holatlarga nisbatan işlatiladi. Otalikni tan olganlik faktini belgilaş esa mazkur vaziyatga eng mos keladi, çunki Kamol hayotligida bolani öz farzandi deb tan olgan, uning xarajatlarini tölagan va qarindoşlariga bu haqda aytgan. Bu fakt bolaning nasl-nasabini rasmiylaştiriş va meros huquqlarini kafolatlaş uçun öta muhimdir.

2) Merosxörlar örtasida huquq töğrisida nizo (merosdagi uluşlarning kamayişi vaji) mavjudligi işni körişning protsessual tartibini özgartiradi. Bunday holatda sud işni yuridik faktlarni aniqlaş böyiça alohida iş yuritiş tartibida emas, balki umumiy da’vo iş yuritiş tartibida körib çiqadi. Bu jarayonda marhumning boşqa farzandlari javobgar yoki uçinçi şaxs sifatida iştirok etiş huquqiga ega böladilar.

3) Sud jarayonida Sevara taqdim etgan yozişmalar, ta’minot tölovlari (bank ötkazmalari) va guvohlar körsatmalari Oila kodeksining 62-moddasi doirasida marhumning otalikni tan olganligini aniq tasdiqlovçi işonçli dalillar sifatida baholanadi. Şuningdek, agar merosxörlar rozi bölsa, bolaning manfaatlarini

ustuvor ta’minlaş maqsadida marhumning yaqin qondoş qarindoşlari iştirokida ehtimoliy genetik (DNK) ekspertizasi tayinlanişi mumkin. Bu dalillarning barçasi yiğindisi asosida sud yakuniy xulosa qiladi.

XULOSA

Mazkur vaziyatda Sevara Kamolning otalikni tan olganlik faktini sud tartibida belgilaşni talab qilişga haqli. Meros böyiça nizo mavjudligi sababli iş da’vo tartibida köriladi. Sud taqdim etilgan barça dalillarni (bank ötkazmalari, yozişmalar, guvohlar) har tomonlama tekşirib, bolaning manfaatlari ustuvorligini ta’minlagan holda ijobiy hal qiluv qarori çiqarişi mumkin.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Otalikni belgilaş, otalik faktini belgilaş va otalikni tan olganlik faktini belgilaş örtasidagi farq mazkur vaziyatda qanday ahamiyatga ega?
2. Merosxörlar örtasida huquq töğrisida nizo mavjudligi işni körişning protsessual tartibiga qanday ta’sir qiladi?
3. Yozişmalar, ta’minot tölovlari, guvohlar körsatmalari va ehtimoliy ekspert tadqiqoti qanday baholanişi kerak?

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

3-kazus · Surrogat onalik va nasl-nasabni belgilaş

FAKTLAR

Qonuniy nikohda bölgan Jasur va Nodira tibbiy sabablarga köra farzand köra olmagaç, yordamçi reproduktiv texnologiyalardan foydalanişga qaror qilişdi. Ular özlarining embrionini boşqa ayol — surrogat ona (Umida)ning tanasiga köçirişga yozma rozilik berdilar. Umida homiladorlik davrini muvaffaqiyatli ötkazib, bolani dunyoga keltirdi. Biroq, tuğruqdan söng Umida bolani öziga qoldirişni xohlaşini va Jasur hamda Nodirani ota-ona sifatida FHDYOda qayd etişga rozilik bermasligini ma’lum qildi. Jasur va Nodira biologik ota-ona ekanliklarini va barça xarajatlarni qoplaganliklarini rökaç qilib, bolani öz nomlariga rasmiylaştirişni talab qilmoqdalar.

MASALA

Surrogat ona orqali dunyoga kelgan bolaning nasl-nasabini qayd etişda biologik ota-ona va surrogat onaning huquqiy maqomi va roziligi qanday huquqiy ahamiyatga ega?

NORMA

Oila kodeksining 207-moddasiga köra, özaro nikohda bölgan va boşqa ayolga homilani rivojlantiriş maqsadida embrionni köçirişga yozma rozilik bergan şaxslar bolani tuqqan ayolning (qondoş onaning) roziligi bilangina bolaning ota-onasi deb yozilişi mumkin. Ya’ni, qonunçilikda surrogat onaning ixtiyoriy roziligi imperativ şart qilib belgilangan.

TAHLIL

1) Qonunçilik surrogat onalik munosabatlarida qat’iy qoidani belgilagan: bolani tuqqan ayolning (Umidaning) ixtiyoriy roziligi bölmasdan turib, biologik ota-onani FHDYO daftarlarida ota-ona sifatida qayd etiş mumkin emas (Oila kodeksi, 207-modda). Bu qoida onalikni himoya qiliş va bolani tuqqan ayolning psixologik boğliqligini inobatga oliş maqsadida kiritilgan.

2) Jasur va Nodira garçi embrionning biologik egalari bölişsa-da, qonun bolani tuqqan onaning huquqini ustuvor köradi. Ularning huquqlari faqat surrogat onaning ixtiyoriy roziligi olingandagina tölaqonli amalga oşadi. Xarajatlarni qoplaganliklari ularga avtomatik ravişda ota-onalik huquqini bermaydi, bu faqat fuqarolik-huquqiy nizo (zararni qoplaş) predmeti bölişi mumkin.

3) FHDYO organi Umidaning yozma roziligi bölmagan taqdirda, Jasur va Nodirani ota-ona sifatida qayd etişni qat’iyan rad etişi şart. Nizo faqat sud tartibida körib çiqilişi mumkin, ammo amaldagi qonun matni surrogat onaning roziligini asosiy şart qilib qöyganligi sababli, Jasur va Nodiraning talabi qondirilişi muşkul.

XULOSA

Surrogat onalik natijasida tuğilgan bolaning nasl-nasabini belgilaşda qondoş onaning roziligi hal qiluvçi ahamiyatga ega. Umidaning roziligisiz Jasur va Nodira bolaning qonuniy ota-onasi sifatida qayd etilmaydi. FHDYO organi faqat qonunda belgilangan rozilik mavjud bölgandagina tegişli yozuvni kiritişga haqli.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Surrogat onadan tuğilgan bolaning ota-onasini belgilaşda qonunçilik qanday qat’iy talabni qöyadi?
2. Biologik ota-ona (Jasur va Nodira)ning huquqlari qanday baholanadi?
3. FHDYO organi bunday vaziyatda qanday yöl tutişi kerak?

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Test

JAVOB TANLANADIGAN SAVOLLAR

1. Qon-qarindoşlikning asosini nima taşkil etadi?

- A. Bir mahallada yaşaş
- B. Şaxslarning umumiy ajdoddan kelib çiqişi
- C. Bir taşkilotda işlaş
- D. Nikoh töyida iştirok etiş

TÖĞRI: B

Bir umumiy uçinçi şaxsdan (ajdoddan) kelib çiqqan şaxslar qarindoşlar hisoblanadi. Şuning uçun qon-qarindoşlikning asosi umumiy ajdodga borib taqaladi. Bir mahallada yaşaş, bir taşkilotda işlaş yoki töyda qatnaşiş huquqiy qarindoşlikni keltirib çiqarmaydi (Oila kodeksi, 57-modda).

2. Tögri şajara böyiça qarindoşlik qaysi şaxslar örtasida mavjud?

- A. Er va xotin örtasida
- B. Qaynona va kelin örtasida
- C. Erning akasi va xotin örtasida
- D. Ota va farzand örtasida

TÖĞRI: D
Tögri şajara böyiça qarindoşlik biologik nasl-nasab asosida örnatiladi. Bolalar ota-onasiga nisbatan tögri şajaradagi birinçi darajali qarindoş hisoblanadi. Er-xotin yoki qaynona-kelin örtasidagi munosabatlar qayin-böyinçilik va quda-andaçilik bölib, qon-qarindoşlik sanalmaydi (Oila kodeksi, 57 va 59-moddalar).

3. Yon şajara böyiça qarindoşlikka qaysi munosabat misol böladi?

- A. Aka va singil örtasidagi munosabat
- B. Ona va öğil örtasidagi munosabat
- C. Bobo va nabira örtasidagi munosabat
- D. Er va xotin örtasidagi munosabat

TÖĞRI: A
Aka-uka, opa-singil, ularning bolalari, ota-onaning aka-uka va opa-singillari yon şajara böyiça qarindoşlar hisoblanadi. Ular umumiy ota-ona orqali boğlanadi, lekin töğridan-töğri vertikal munosabatda emas. Ota va öğil töğri şajaraga, er-xotin esa qayin-böyinçilikka kiradi (Oila kodeksi, 57-modda).

4. Qarindoşlik darajasi qanday aniqlanadi?

- A. Birga yaşalgan yillar soniga qarab
- B. Yoş farqiga qarab
- C. Qarindoşlarni boğlovçi tuğilişlar soniga qarab
- D. Familiyalarning öxşaşligiga qarab

TÖĞRI: C
Ikki şaxs örtasidagi töğri şajara böyiça qarindoşlikning yaqinligi qarindoşlik darajasi, ya’ni tuğiliş soni bilan belgilanadi. Yoş farqi, birga yaşalgan yillar yoki familiya öxşaşligi qarindoşlik darajasini belgilaşda huquqiy ahamiyatga ega emas (Oila kodeksi, 57-modda).

5. Er-xotin va ularning qarindoşlari örtasidagi qayin-böyinçilik munosabatlari qon-qarindoşlikni anglatadimi?

- A. Ha, har qanday holda
- B. Yöq, ular qon-qarindoşlikdan farq qiladi
- C. Ha, nikoh beş yil davom etsa
- D. Ha, umumiy farzand tuğilsa

TÖĞRI: B

Er (xotin) va uning yaqin qarindoşlari bilan xotin (er) qarindoşlarining bir-biriga nisbatan munosabatlari, ya’ni qayin-böyinçilik va quda-andaçilik özaro huquq va majburiyatlarni keltirib çiqarmaydi. Ular qon-qarindoşlik hisoblanmaydi va nikoh muddati yoki farzand borligiga qarab özgarmaydi (Oila kodeksi, 59-modda).

6. Özaro nikohda bölmagan ota-onaning otalikni ixtiyoriy belgilaşi, umumiy qoida böyiça, qanday amalga oşiriladi?

- A. Ota va onaning FHDYO organiga birgalikda ariza berişi orqali
- B. Faqat mahalla ma’lumotnomasi orqali
- C. Faqat otaning qarindoşlari roziligi bilan
- D. Faqat diniy nikoh hujjati orqali

TÖĞRI: A
Bolaning onasi bilan nikohda bölmagan şaxsning otaligi özini bolaning otasi deb tan olgan şaxs va onaning fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd qiliş organiga birgalikda topşirgan arizasiga binoan belgilanadi. Mahalla ma’lumotnomasi yoki diniy nikoh hujjatlari bunga asos böla olmaydi (Oila kodeksi, 61-modda).

7. Otalikni belgilaş töğrisida birgalikda ariza bölmasa va nizo mavjud bölsa, masala qayerda hal qilinadi?

- A. Maktabda
- B. Notariusda
- C. Mahallada
- D. Sudda

TÖĞRI: D
Özaro nikohda bölmagan ota-onadan bola tuğilgan taqdirda, ota-onaning birgalikdagi arizasi yoki bola otasining arizasi bölmasa, otalik sud tartibida belgilanadi. Notarius, mahalla yoki maktab bu masalani hal qiliş vakolatiga ega emas. Sud barça dalillarni har tomonlama tekşiradi (Oila kodeksi, 62-modda).

8. Otalikni belgilaş işida DNK ekspertizasi xulosasi qanday baholanadi?

- A. Boşqa barça dalillarni tekşirişni taqiqlaydi
- B. Faqat javobgar rozi bölsa dalil hisoblanadi
- C. Boşqa dalillar bilan birgalikda baholanadi
- D. Huquqiy ahamiyatga ega emas

TÖĞRI: C
Otalikni sud tartibida belgilaşda sud bolaning onasi va javobgarning birga yaşaganligi, umumiy rözğor yuritganligi yoki boşqa dalillarni e’tiborga oladi. DNK ekspertizasi xulosasi ham boşqa dalillar bilan birgalikda, majmuaviy tarzda baholanadi va u yagona mutlaq dalil hisoblanmaydi (Oila kodeksi, 62-modda).

9. Otalikni belgilaş va otalikni tan olganlik faktini belgilaş örtasidagi farqni aniqlaşda qaysi holat muhim?

- A. Şaxsning hayotligi, vafot etganligi va bolani öz farzandi deb tan olganligi
- B. Bolaning maktabdagi baholari
- C. Ota-onaning millati bir xilligi
- D. Bolaning familiyasi uzunligi

TÖĞRI: A
Otalikni tan olganlik faktini belgilaş özini bolaning otasi deb tan olgan, biroq onasi bilan nikohda bölmagan şaxs vafot etgan taqdirda sud tomonidan amalga oşiriladi. Tiriklik vaqtida nizo bölsa, otalikni belgilaş da’vosi kiritiladi. Boşqa variantlar huquqiy ahamiyatga ega emas (Oila kodeksi, 62-modda).

10. Otalikning qonuniy belgilanişi qanday oqibat tuğdiradi?

- A. Faqat bolaning familiyasini özgartiradi
- B. Ota va bola örtasida qonunda nazarda tutilgan huquq va majburiyatlarni vujudga keltiradi
- C. Faqat otaga huquq beradi
- D. Faqat onaga aliment oliş huquqini beradi

TÖĞRI: B
Qonuniy tartibda otalik belgilanganda, bolalar ota-onasi va ularning qarindoşlariga nisbatan özaro nikohda bölgan şaxslardan tuğilgan bolalar bilan teng huquq va majburiyatlarga ega böladilar. Bu nafaqat familiya özgarişini, balki barça şaxsiy va mulkiy huquqlarni qamrab oladi (Oila kodeksi, 64-modda).

11. Fuqaro Anvar va Barno qonuniy nikohdan ajraşdi. Ajrimdan söng 280 kun ötib Barno farzand kördi va u yangi nikohga kirmagan edi. Bolaning otasi sifatida kim qayd etiladi?

- A. Heç kim, bola otasiz qayd etiladi
- B. Anvar, çunki nikoh tugaganidan söng 300 kun içida tuğilgan
- C. Faqat Barnoning xohişiga köra istalgan şaxs
- D. Anvar faqat DNK testidan söng qayd etiladi

TÖĞRI: B
Ayolning nikohdan ajratilganligi tufayli nikoh tugaganidan söng uç yuz kun içida tuğilgan bolasi nikohda tuğilgan bola hisoblanadi. Şuning uçun, qonunga muvofiq, bolaning otasi sifatida sobiq er, ya’ni Anvar qayd etiladi. Agar nizo bölsa, u sud tartibida nizolaşiş huquqiga ega (Oila kodeksi, 60-modda).

12. Fuqaro Jasur bolaning tuğiliş guvohnomasida ota sifatida qayd etilganini tasodifan bilib qoldi. U özini biologik ota emas deb hisoblaydi. Jasur qança muddat içida bu yozuv ustidan sudga şikoyat qilişi mumkin?

- A. 3 yil mobaynida
- B. Bola voyaga yetguniga qadar istalgan vaqtda
- C. 6 oy mobaynida

• D. Unga bu yozuv ma’lum bölgan yoki ma’lum bölişi lozim bölgan vaqtdan e’tiboran bir yil mobaynida

TÖĞRI: D

Bolaning otasi yoki onasi deb yozilgan şaxs unga bunday yozuv ma’lum bölgan yoki ma’lum bölişi lozim bölgan vaqtdan e’tiboran bir yil mobaynida ana şu yozuv töğrisida sud tartibida e’tiroz bildirişga haqlidir. Bu muddat ötkazib yuborilsa, e’tiroz qabul qilinmasligi mumkin (Oila kodeksi, 63-modda).

13. Fuqaro Botir sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan. Uning onasi bilan nikohda bölmagan farzandi tuğildi. Botirning otaligini belgilaş qanday amalga oşiriladi?

• A. Uning nomidan vasiylik va homiylik organining ruxsati bilan uning homiysi (vasiysi) ariza berişi orqali
• B. Muomalaga layoqatsiz şaxsning otaligini belgilaş qat’iyan taqiqlanadi
• C. Faqatgina bolaning onasi yakka tartibda ariza berişi orqali
• D. Botirning özi notarius orqali işonçnoma berişi orqali

TÖĞRI: A

Bolaning otasi sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan bölsa, otalikni belgilaş töğrisidagi arizani uning nomidan vasiylik va homiylik organining ruxsati bilan uning homiysi berişi mumkin. Muomalaga layoqatsiz şaxs özi mustaqil ariza yoki işonçnoma bera olmaydi (Oila kodeksi, 61-modda).

14. Er-xotin Qodirovlar tibbiy körsatmalarga köra surrogat onalik xizmatidan foydalanişdi. Embrion boşqa ayol (surrogat ona) tanasiga köçirildi va u bolani dunyoga keltirdi. Qodirovlar qanday şart bilan bolaning ota-onasi sifatida qayd etiladi?

• A. Faqat sudning maxsus ruxsati bilan
• B. Surrogat onaning roziligidan qat’i nazar, genetik ekspertiza asosida
• C. Bolani tuqqan ayolning (surrogat onaning) roziligi bilangina
• D. FHDYO organining ixtiyoriy qarori bilan

TÖĞRI: C

Özaro nikohda bölgan va boşqa ayolga homilani rivojlantiriş maqsadida embrionni köçirişga yozma rozilik bergan şaxslar bolani tuqqan ayolning (qondoş onaning) roziligi bilangina bolaning ota-onasi deb yozilişi mumkin. Bu qoida surrogat onaning huquqlarini va ixtiyoriy rozilik tamoyilini ta’minlaydi (Oila kodeksi, 207-modda).

OÇIQ SAVOLLAR

15. Tuğilganlik yozuvida ota sifatida körsatilgan şaxs, bolaning biologik otasi va bolaning özi turli manfaatlarni ilgari sursa, biologik haqiqat, şakllangan oilaviy aloqalar va bolaning manfaatlari qanday nisbatda baholanişi kerak?

NAMUNA JAVOB

Oila huquqida bolaning nasl-nasabini belgilaşda biologik haqiqat, şakllangan oilaviy aloqalar va bolaning manfaatlari örtasidagi muvozanatni topiş eng murakkab masalalardan biridir. Qonunçilikka köra, tuğilişni yoziş daftaridagi yozuv ota-onalikni tasdiqlovçi asosiy dalil hisoblanadi (Oila kodeksi, 63-modda). Agar

yozuvdagi ota va biologik ota örtasida nizo kelib çiqsa, sud birinçi navbatda bolaning manfaatlarini ustuvor deb biladi.

Bir tomondan, bolaning öz biologik kelib çiqişini biliş huquqi mavjud (“Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, 9-modda). Genetik ekspertiza orqali biologik haqiqatni aniqlaş bugungi kunda osonlaşgan. Boşqa tomondan, agar bola uzoq vaqt davomida röyxatdagi otasi bilan yaşab, unga nisbatan kuçli hissiy va psixologik boğliqlik (şakllangan oilaviy aloqalar) hosil qilgan bölsa, bu aloqalarni uziş bolaning ruhiyatiga jiddiy zarar yetkazişi mumkin.

Muqobil yondaşuv sifatida ayrim xorijiy davlatlar tajribasida (masalan, Germaniya) bolaning psixologik osoyiştaligi biologik haqiqatdan ustun qöyiladi. Özbekiston amaliyotida ham sudlar otalikni nizolaşiş işlarida faqat DNK xulosasiga tayanib qolmay, bolaning yoşi, uning ota deb bilgan şaxsga boğliqligi va ixtiyorini inobatga oladi. Xulosa qilib aytganda, biologik haqiqat muhim bölsa-da, u bolaning barqaror oilaviy muhitda yaşaş va psixologik xotirjamlik manfaatlariga böysundirilişi kerak.

16. Vafot etgan şaxs hayotligida bolani öz farzandi deb tan olgan, ammo otalik rasmiylaştirilmagan bölsa, boşqa merosxörlarning e’tirozlari şaroitida tegişli yuridik faktni belgilaş va huquq töğrisidagi nizoni hal qiliş tartibi qanday tanlanadi?

NAMUNA JAVOB

Vafot etgan şaxsning otaligini belgilaş masalasi amaliyotda köpinça meros huquqi bilan boğliq nizolarni keltirib çiqaradi. Oila kodeksining 62-moddasiga asosan, bolaning onasi bilan nikohda bölmagan, lekin özini bolaning otasi deb tan olgan şaxs vafot etgan taqdirda, uning otalik fakti sud tomonidan belgilanişi mumkin.

Agar marhumning boşqa merosxörlari (masalan, qonuniy nikohdagi farzandlari yoki ota-onasi) bolaning merosdagi uluşga ega bölişiga qarşilik qilib e’tiroz bildirsalar, iş alohida tartibda (yuridik ahamiyatga ega bölgan faktlarni belgilaş) emas, balki da’vo iş yuritiş tartibida körilişi lozim. Çunki bu yerda şunçaki faktni tasdiqlaş emas, balki mulk (meros) huquqi töğrisidagi nizo mavjud.

Bunday vaziyatda sud marhumning hayotlik davridagi xatti-harakatlarini diqqat bilan örganadi. Bularga marhumning bolani ta’minlab turganligi, u bilan birga yaşaganligi, yozişmalari, fotosuratlar va guvohlarning körsatmalari kiradi. Muqobil yondaşuv şundan iboratki, agar merosxörlar rozi bölsa, zamonaviy tibbiyot imkoniyatlaridan foydalanib, marhumning yaqin qarindoşlari (aka-ukalari, ota-onasi) orqali DNK ekspertizasi ötkazilişi mumkin. Bu biologik haqiqatni aniqlaşning eng işonçli usulidir. Sud jarayonida bolaning manfaatlari ustuvor bölib, uning ta’minot va meros oliş huquqlarini himoya qiliş maqsadida barça dalillar obyektiv baholanişi şart.

17. Nikohsiz tuğilgan bolaning otasi sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan bölsa, otalikni ixtiyoriy belgilaş jarayoni qanday amalga oşiriladi va bunda manfaatlar töqnaşuvining oldini oliş qanday ta’minlanadi?

NAMUNA JAVOB

Oila kodeksining 61-moddasiga muvofiq, bolaning otasi sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan bölsa, otalikni belgilaş töğrisidagi arizani uning nomidan vasiylik va homiylik organining ruxsati bilan uning homiysi (vasiysi) berişi mumkin. Bu qoida muomalaga layoqatsiz şaxsning huquqlarini himoya qiliş bilan birga, bolaning nasl-nasabini aniqlaş va ta’minot oliş huquqini ta’minlaşga xizmat qiladi.

Biroq, bu jarayonda jiddiy manfaatlar töqnaşuvi xavfi mavjud. Masalan, vasiyning özi muomalaga layoqatsiz şaxsning merosxöri bölişi mumkin. Agar u otalikni tan olsa, kelajakda merosxörlar soni köpayadi va vasiyning öz uluşi kamayadi. Şu sababli vasiy arizani berişdan manfaatdor bölmasligi yoki aksinça, ğarazli maqsadlarda yolğon ma’lumot berişi mumkin.

Bunday xavflarning oldini oliş uçun qonunçilik vasiylik va homiylik organining majburiy ruxsatini talab qiladi. Vasiylik organi vaziyatni xolis örganib çiqişi, biologik boğliqlikni tasdiqlovçi dalillarni (masalan, DNK ekspertizasi xulosasini) talab qilişi va faqat bolaning hamda layoqatsiz şaxsning haqiqiy manfaatlaridan kelib çiqib qaror qabul qilişi lozim. Muqobil yondaşuv sifatida, agar vasiy ariza berişni asossiz rad etsa, bolaning onasi yoki vasiylik organining özi otalikni sud tartibida belgilaş böyiça da’vo kiritiş huquqiga ega bölişi kerak (Oila kodeksi, 62-modda). Bu orqali bolaning huquqlari töliq kafolatlanadi.

Glossariy

QARINDOŞLIK
Bir umumiy uçinçi şaxsdan, ya’ni ajdoddan kelib çiqqan şaxslar örtasidagi qonuniy tan olingan munosabatdir. Ikki şaxs örtasidagi qarindoşlikning yaqinligi qarindoşlik darajasi, ya’ni tuğiliş soni bilan belgilanadi.

Misol: Ota va bola örtasidagi munosabat qon-qarindoşlikning eng yaqin körinişidir.

Boğliq atamalar: Töğri şajara böyiça qarindoşlik, Yon şajara böyiça qarindoşlik

TÖĞRI ŞAJARA BÖYIÇA QARINDOŞLIK
Biologik nasl-nasab asosida örnatilgan, bir şaxs ikkinçisidan bevosita kelib çiqqan qarindoşlik turi. Bolalar ota-onasiga nisbatan birinçi, nevara bobosiga nisbatan ikkinçi darajadagi qarindoş hisoblanadi.

Misol: Farzand, nevara va evara töğri şajara böyiça qarindoş toifasiga kiradi.

Boğliq atamalar: Qarindoşlik, Yon şajara böyiça qarindoşlik

YON ŞAJARA BÖYIÇA QARINDOŞLIK
Umumiy ajdodlar orqali qarindoş bölgan, lekin bir-biridan bevosita kelib çiqmagan şaxslarni anglatadi. Aka-uka, opa-singil, ularning bolalari, amaki va xolalar bunga misol böladi.

Misol: Amaki va jiyan umumiy bobo orqali yon şajara böyiça qarindoş sanaladi.

Boğliq atamalar: Qarindoşlik, Töğri şajara böyiça qarindoşlik

YOT ARALAŞMAGAN QARINDOŞLIK
Bir ota-onadan kelib çiqqan, ya’ni otasi ham, onasi ham umumiy bölgan aka-uka va opa-singillar örtasidagi qarindoşlik turi. Ular tuqqan yoki tuqişgan deb ham ataladi.

Misol: Bir oilada tuğilib ösgan ikki aka-uka yot aralaşmagan qarindoşlardir.

Boğliq atamalar: Yot aralaşgan qarindoşlik, Qarindoşlik

YOT ARALAŞGAN QARINDOŞLIK
Ota bir, ona boşqa yoki ona bir, ota boşqa bölgan aka-uka va opa-singillar örtasidagi qarindoşlik. Bunday qarindoşlikda bolalar ögay hisoblanadi.

Misol: Otasi bir, lekin onalari boşqa-boşqa bölgan opa-singillar yot aralaşgan qarindoş böladi.

Boğliq atamalar: Yot aralaşmagan qarindoşlik, Qarindoşlik

QAYIN-BÖYINÇILIK VA QUDA-ANDAÇILIK
Er va uning yaqin qarindoşlari bilan xotinning qarindoşlari örtasidagi munosabat. Bu munosabat qon-qarindoşlikka asoslanmaydi va qonun böyiça özaro huquq hamda majburiyatlarni keltirib çiqarmaydi.

Misol: Kuyovning akasi va kelinning opasi örtasidagi munosabat quda-andaçilik hisoblanadi.

Boğliq atamalar: Qarindoşlik

OTALIK PREZUMPSIYASI
Ayolning nikoh tuzilgandan keyin yoki nikoh tugaganidan söng uç yuz kun içida tuğilgan bolasi qonuniy ravişda şu nikohda tuğilgan deb hisoblanişi qoidasi.

Misol: Er-xotin ajraşgandan keyin ikki yuz kun ötib bola tuğilsa, sobiq er bolaning otasi deb qayd etiladi.

Boğliq atamalar: Nasl-nasabni belgilaş, Otalikni nizolaşiş

OTALIKNI IXTIYORIY BELGILAŞ
Özaro nikohda bölmagan ota-onaning fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd qiliş organiga birgalikda topşirgan arizasiga binoan bolaning otasi qonuniy jihatdan belgilanişi.

Misol: Nikohdan ötmagan ota-ona FHDYO bölimiga borib, bolaga nisbatan otalikni birgalikda e’tirof etişdi.

Boğliq atamalar: Otalikni sud tartibida belgilaş, Nasl-nasabni belgilaş

OTALIKNI SUD TARTIBIDA BELGILAŞ
Ota-onaning birgalikdagi arizasi bölmaganda, birga yaşaganlik, umumiy rözğor yuritganlik yoki DNK ekspertizasi kabi işonçli dalillar asosida sud orqali otalikning tasdiqlanişi.

Misol: Ota öz farzandini tan olişdan boş tortgaç, ona sudga da’vo arizasi bilan murojaat qildi.

Boğliq atamalar: Otalikni ixtiyoriy belgilaş, Otalik faktini belgilaş

> **OTALIKNI NIZOLAŞIŞ**
> Tuğilişni yoziş daftarida bolaning otasi yoki onasi deb körsatilgan şaxsning uşbu yozuv yuzasidan sud tartibida e’tiroz bildirişi. Bunga bir yillik muddat beriladi.

Misol: Sobiq er bola undan emasligini bilib qolgaç, bir yil içida sudga otalikni nizolaşiş böyiça da’vo kiritdi.

Boğliq atamalar: Otalik prezumpsiyasi

> **OTALIK FAKTINI BELGILAŞ**
> Bolaning onasi bilan nikohda bölmagan, lekin özini bolaning otasi deb tan olgan şaxs vafot etgan taqdirda, sud tomonidan uning otaligi huquqiy jihatdan tasdiqlanişi.

Misol: Ota tösatdan vafot etgaç, uning qarindoşlari va ona sud orqali otalik faktini belgilaşni söraşdi.

Boğliq atamalar: Otalikni sud tartibida belgilaş

> **SURROGAT ONALIK**
> Yordamçi reproduktiv texnologiyalar yordamida hosil qilingan embrionni boşqa ayolga homilani rivojlantiriş maqsadida köçiriş. Bunda bolaning ota-onasi surrogat onaning roziligi bilangina qayd etiladi.

Misol: Er-xotin tibbiy sabablarga köra surrogat ona xizmatidan foydalanib, uning roziligi bilan bolani öz nomlariga qayd etişdi.

Boğliq atamalar: Nasl-nasabni belgilaş

Xronologiya

Nasl-nasab va otalikni belgilaş institutining rivojlanişi

> **1968 · OTALIKNI TAN OLIŞ FAKTINI BELGILAŞDAGI ÇEKLOV**
> 1968-yil 1-oktabrga qadar tuğilgan bolalarga nisbatan otalikni tan oliş faktini belgilaş faqat bola marhum vafot etgan paytda yoki oldinroq uning qaramoğida bölgan holdagina yöl qöyilişi belgilangan.

Ahamiyati: Tarixiy davrda nikohsiz tuğilgan bolalar huquqlarini himoya qilişning dastlabki qadamlari.

> **1998 · OILA KODEKSINING QABUL QILINIŞI**
> 1998-yil 30-aprelda Özbekiston Respublikasining Oila kodeksi qabul qilindi. Unda qarindoşlik darajalari, nasl-nasabni belgilaş va otalikni sud tartibida belgilaşning zamonaviy qoidalari mustahkamlandi.

Ahamiyati: Oila huquqi sohasida mustaqil milliy qonunçilik bazasi yaratildi.

> **2008 · BOLA HUQUQLARINING KAFOLATLARI**

> 2008-yil 7-yanvarda qabul qilingan Qonunga asosan, har bir bola tuğilgan paytdan e’tiboran familiya, ism, ota ismi oliş hamda öz nasl-nasabini biliş huquqiga ega ekanligi kafolatlandi.

Ahamiyati: Bolaning öz individualligini saqlaş huquqi xalqaro standartlarga moslaştirildi.

> **2023 · FHDYO QOIDALARINING YANGILANIŞI**
> 2023-yil 20-oktabrdagi 550-son qaror bilan FHDYO qoidalari tasdiqlandi. Otalikni belgilaş töğrisidagi ariza eksterritorial tamoyil asosida istalgan FHDYO bölimida körib çiqilişi yölga qöyildi.

Ahamiyati: Fuqarolarga otalikni ixtiyoriy belgilaşda raqamli va hududiy qulayliklar yaratildi.

Mind-map

Qarindoşlik va nasl-nasab

- Qarindoşlik turlari: Oila kodeksining 57-58-moddalarida belgilangan qarindoşlik tasnifi.
- — Töğri şajara: Ajdoddan avlodga bevosita ötuvçi qon-qarindoşlik.
- — — 1-daraja: Ota-ona va bolalar örtasidagi munosabat.
- — — 2-daraja: Bobo-buvi va nevaralar örtasidagi munosabat.
- — Yon şajara: Umumiy ajdodga ega, lekin bevosita kelib çiqmagan qarindoşlar.
- — — Aka-uka va opa-singil: Ikkinçi darajali yon şajara qarindoşlari.
- — — Amaki, xola, toğa, amma: Uçinçi darajali yon şajara qarindoşlari.
- — Yot aralaşmagan: Bir ota-onadan tuğilgan tuqqan qarindoşlar.
- — Yot aralaşgan: Ota bir yoki ona bir bölgan ögay qarindoşlar.
- Qayin-böyinçilik: Nikoh asosida vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlar (OK 59-modda).
- — Huquq va majburiyatsiz: Qonun böyiça özaro mulkiy yoxud şaxsiy majburiyat yuklamaydi.
- — Axloq qoidalari: Faqat milliy urf-odat va qadriyatlar bilan tartibga solinadi.
- — Er va xotin qarindoşlari: Ikki tomonning uzoq-yaqin qarindoşlari örtasidagi aloqa.
- Nasl-nasab asoslari: Bolaning ota-onasini qonuniy e’tirof etiş (OK 60-modda).
- — Onalikni belgilaş: Tibbiy muassasa hujjatlari yoki boşqa dalillar asosida.
- — — Tibbiy ma’lumotnoma: Tuğruqxonadan beriladigan rasmiy hujjat.
- — — Boşqa dalillar: Tibbiy muassasadan taşqarida tuğilganda qöllaniladi.
- — Otalik prezumpsiyasi: Nikoh davrida tuğilgan bola erning farzandi hisoblanadi.
- — — 300 kunlik qoida: Nikoh tugaganidan söng 300 kun içida tuğilsa.
- — — Yangi nikoh: Ayol 300 kun içida yangi nikohga kirsa, bola yangi erga yoziladi.
- Ixtiyoriy otalik: Özaro nikohda bölmagan ota-onaning arizasi (OK 61-modda).
- — Birgalikdagi ariza: Ota va onaning FHDYOga birgalikda murojaati.
- — — Eksterritorial tamoyil: Istalgan FHDYO bölimiga murojaat qiliş imkoniyati.
- — Otaning yakka arizasi: Ona vafot etganda yoki muomalaga layoqatsiz bölganda.

- — — Vasiylik organi roziligi: Yakka arizada vasiylik organining kelişuvi şart.
- — Homiladorlik vaqtida: Tuğilgandan söng ariza beriş muşkul bölsa, oldindan beriş mumkin.
- Sud tartibida otalik: Ariza bölmaganda sud orqali belgilaş (OK 62-modda).
- — Isbotlovçi dalillar: Sud qarori uçun asos böladigan faktlar.
- — — Birga yaşaganlik: Umumiy rözğor yuritganligi va birga yaşaganligi.
- — — Genetik ekspertiza: Odam DNKsi sud-biologik ekspertizasi natijalari.
- — Otalik faktini belgilaş: Ota vafot etgan holatlarda sud orqali belgilaş.
- — — Tan oliş fakti: Marhum özini ota deb tan olganligini tasdiqlovçi dalillar.
- Otalikni nizolaşiş: Tuğiliş yozuviga nisbatan e’tiroz bildiriş (OK 63-modda).
- — Bir yillik muddat: Yozuv ma’lum bölgan vaqtdan boşlab 1 yil içida.
- — Voyaga yetgaç: Agar şaxs voyaga yetmagan bölsa, 18 yoşdan boşlab hisoblanadi.
- — Faqat sud tartibida: Nizolaşiş faqat sud qarori bilan amalga oşiriladi.
- Reproduktiv texnologiyalar: Sun’iy uruğlantiriş va surrogat onalik (OK 207-modda).
- — Yozma rozilik: Er-xotinning sun’iy homila hosil qilişga roziligi.
- — Surrogat ona: Boşqa ayolga embrionni köçiriş amaliyoti.
- — Tuqqan ayol roziligi: Bolani tuqqan ayolning roziligi bilangina er-xotin ota-ona deb yoziladi.

Tuşuntiriş va sxema

Otalikni sud tartibida belgilaş jarayoni

DIAGRAMMADAGI BOĞLANIŞLAR

- Nikohsiz bola tuğilişi ’Ota rozi emas ’Ixtiyoriy ariza yöq
- Ixtiyoriy ariza yöq ’Ona sudga beradi ’Sudga da’vo kiritiş
- Sudga da’vo kiritiş ’Körib çiqiş ’Fuqarolik sudi
- Fuqarolik sudi ’Tekşiradi ’Dalillar (DNK, rözğor)
- Dalillar (DNK, rözğor) ’Tasdiqlansa ’Sudning hal qiluv qarori
- Sudning hal qiluv qarori ’Nusxa yuboriladi ’FHDYO bölimi
- FHDYO bölimi ’Guvohnomaga yoziladi ’Otalik qayd etildi
- Otalik qayd etildi ’E’tiroz bölsa ’1 yilda nizolaşiş

Manbalar

UŞBU MAVZU MANBALARI

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720
Vazirlar Mahkamasining 550-son qarori (20.10.2023) — https://lex.uz/docs/6638940
“Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, O‘RQ-139 (07.01.2008) — https://lex.uz/docs/1297318

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR (DASTURDAN)

• Babajonova D.I., Qilichev X.M., Maxmudxodjayeva U.M., Orazimbetov R.M. Oila huquqi: Darslik. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2026. – 220 b. III bob.

Iqtibos keltirişdan oldin har bir manbani uning amaldagi rasmiy matni bilan soliştiring.

Öquv matni ta’lim maqsadida sun’iy intellekt yordamida tayyorlangan. Bu yuridik maslahat emas; iqtibos keltirişdan oldin birlamçi manbalar bilan tekşiring. Toşkent davlat yuridik universiteti · Oila va meros huquqi.

OXFORDER LLC tomonidan yaratilgan · Naşr 2026.11